

O ISTORIE
A DELIRULUI

Victoria Shepherd este scriitoare, istoric și producător de emisiuni radiofonice la BBC Radio 4. A realizat de-a lungul timpului mai multe serii de documentare audio pe diverse teme, printre care și bolile mintale, alături de specialiști din domeniu. Are o diplomă de masterat în scriere creativă, obținută la University of East Anglia. *O istorie a delirului* reprezintă debutul ei editorial și s-a bucurat de recenzii entuziaste din partea unor publicații renumite precum *The Times* și *Daily Express*.

VICTORIA SHEPHERD

O ISTORIE A DELIRULUI

REGELE DE STICLĂ, SOȚUL ÎNLOCUIT
ȘI CADAVRUL UMBLĂTOR

Traducere din engleză
de Anca Bărbulescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Pentru Mohit și Kit
Și pentru părinții mei, Ann și Jack

Nici alta, nici aceeași, de fiecare dată.

—*Visul nedezmințit*, PAUL VERLAINE, 1866

Prin delir pot fi exprimate toate dorințele și toate temerile noastre, precum și, în măsura în care ne permite starea actuală a cunoașterii să cumpănim, multe alte lucruri, poate chiar tot ceea ce poate fi trăit sau gândit.

—EUGEN BLEULER, 1911

Cuprins

Prefață.....	11
Introducere.....	15
1. Doamna M. și delirul dublurilor	23
2. O conspirație paranoică: James Tilly Matthews și războiul de țesut gânduri	63
3. Delirurile melancolice ale lui Robert Burton	107
4. Francesco Spiera și delirul disperării.....	139
5. Carol VI al Franței și delirul sticlei	157
6. Margaret Nicholson, descendentă din Boadicea și regină de drept a Angliei	181
7. Ceasornicarul care și-a pierdut capul.....	203
8. Napoleon și delirul de grandoare.....	217
9. Doamna X., profesorul Cotard și sindromul cadavrului umblător	235
10. Léa-Anna B. și regele: erotomania	255
Concluzie	277
Note.....	283
Bibliografie selectivă	297
Mulțumiri.....	301

Prefață

Anul 1340, Rouen, nordul Franței. În spatele unei clădiri strâmbe cu fațadă de lemn din apropierea Senei, în fundul curții din spate, un cuptor strălucește viu, în nuanțe de portocaliu. Un sticlar ațâță focul, care trebuie să fie cât mai fierbinte. Lucrează la ceva complet nou. Ceva din care el și familia lui se vor îmbogăți. Își ia avânt pentru ultima dată, își șterge cu brațul fruntea asudată, apoi mai scoate cu lopata din găleată o măsură de nisip pe care o varsă în creuzet, după care adaugă și o măsură de cenușă. Amestecă cele două substanțe, apoi le împinge în vâlvătaia din cuptor. Așteaptă ca amalgamul să se încingă. Conținutul creuzetului se deschide la culoare. Temperatura e suficient de mare pentru ca reacția să se producă. Acum introduce în cuptor țeava de suflat. Cu ajutorul ei, adună substanța topită de parcă ar fi o caramelă lipicioasă, așezând-o în straturi, până strânge în vârf un glob portocaliu. Pune gura pe capătul țevii și suflă cu putere. Globul se umflă. Îl împinge la loc în cuptor și începe să-l învârtă, privind cum forțele centrifuge îl transformă într-un disc plat. Desprinde cu grijă discul de țeavă. În mijlocul lui, o urmă în formă de țintă marchează locul unde țeava a luat contact cu obiectul. În jurul țintei, materialul e mai subțire și din el se pot tăia romburi pentru ferestre. De fapt, asta îl interesează pe el. Deocamdată arată bine, dar și-a mai făcut speranțe în zadar și cu alte ocazii. Privește cum se răcește discul. Nisipul începe să-și piardă structura cristalină și să capete una cu totul nouă – la nivel molecular, este ceva între

lichid și solid. Rezultatul final va fi dur, ca versiunea mai rudimentară a obiectului, dar dacă reușește să-l perfecționeze va exista o diferență esențială... Se străduiește să nu-i tremure mâna când îl ridică să-l cerceteze. Iată, vede prin el acoperișul strâmb al atelierului, profilat clar pe fundalul cerului, masa de lucru, încălțăminte lui. Nu e nevoie să mijească ochii pentru că imaginea nu e încețoșată și lăptoasă. E limpede. Materialul va da ferestrelor o claritate nouă, amețitoare. Probabil că oamenii și-l vor dori ca să-l folosească atunci când vor să vadă obiectele mărite. Lumea cu stare va fi cucerită. Va da fuga în număr mare la Rouen să cumpere oricât va fi el în stare să producă. Se oprește o clipă. Își dă brusc seama că această descoperire nu-i va schimba doar greutatea pungii. Va transforma felul în care văd oamenii lumea.

Apariția acestui produs inovator, obținut printr-un proces care părea aproape alchimic – nisip prefăcut de foc în ceva fragil și transparent –, chiar a avut un impact profund asupra unor pături ale societății franceze. Nobilimea și persoanele înstărite apreciau acest nou tip de sticlă suflată în coroană și expuneau creații confecționate din fascinantul material în locuințe, purtându-le de grijă, bătându-le ușurel cu degetul, privind cu uimire prin ele și observând ce se petrecea dacă obiectele cădeau pe jos.

Doar că s-a întâmplat ceva neprevăzut. Efectul descoperirii lui a fost mai bizar decât și-ar fi putut închipui vreodată sticlarul din Rouen. Sticla suflată în coroană a schimbat, într-adevăr, felul în care vedeau oamenii lumea, dar nu datorită limpezimii noilor ferestre fabricate din ea, care le permiteau oamenilor să privească spre noi orizonturi. Puterea acestui material, alchimia lui, își continua lucrarea transformatoare asupra celor care și-l aduceau în case. Pătrundea în ei și îi influența la un nivel mai profund. Schimba modul în care se vedeau *pe ei înșiși*. Câțiva au început să creadă că reacția chimică ce ducea la apariția sticlei se petrecea în propriul lor corp. Se întâmpla ceva cu picioarele, cu brațele, cu mâinile lor... Se prefăceau și ele în sticlă! Deja unele părți ale corpului lor erau transparente, sfârâncioase și fragile. A fost un exemplu surprinzător al felului în care procesele din exterior

le influențează pe cele din *interior*, dând naștere unui delir al cărui scop este acela de a deveni un intermediar în relația omului cu lumea.

Fenomenul despre care vorbim a devenit faimos datorită unui rege francez din secolul al XV-lea: Carol VI. Acesta a trecut prin ceea ce am putea să numim metamorfoza sticlei în fața curtenilor săi alarmați. Papa Pius II a consemnat în cronicile sale că regele pusese să i se coasă în haine bare de fier ca oasele lui de sticlă să nu se frângă dacă atingea pe cineva; se mai spune și că se înfășura în păături groase ca să se protejeze de riscul de a-și sfârâma fesele.¹ Ne este ușor să ni-l imaginăm, brav în ciuda uzurii Războiului de 100 de Ani, însă, la nivel personal, mistuit de neliniște la gândul oricărei suprafețe dure care ar putea să intre în contact cu posteriorul lui și căutând disperat mobilier moale, preventiv. Vestea despre convingerea lui absurdă s-a răspândit în lume și a stârnit râsete copioase pe la curțile regale ale Europei, doar că râsul acesta era mai degrabă nervos. Carol VI a stârnit o reacție psihologică în lanț, care a constat în apariția, pe continent, a „omenilor de sticlă“.

Delirul sticlei, cum a ajuns să fie cunoscută afecțiunea, este doar unul dintre fenomenele psihologice stranii și fascinante pe care ni le oferă istoria delirului.

Conținutul și contextul delirurilor se schimbă de la eră la eră, de la persoană la persoană, de-a lungul secolelor, dar unele trăsături comune se păstrează. Delirurile sunt expresii ale unor solicitări dureros de insistente, iar, pentru cei care le trăiesc, miza este, invariabil, mare. Deseori este vorba despre probleme de viață și de moarte. Carol VI le poruncește celor din jur să se ferească de el – dacă-l ating, se va face țândări. Premisa este absurdă, dar dincolo de această absurditate, pericolul perceput este dureros de real. Dacă privim îndeaproape fiecare dintre aceste relatări istorice, ne dăm seama că în miezul lor sălășluia un mesaj ce trebuia transmis grabnic. Astfel, pentru cititor, fiecare poveste devine un soi de thriller psihologic. Oare ce vrea această persoană să aflăm? Suntem capabili să înțelegem?

Cazurile de delir au adesea însușiri comune cu parabola sau cu basmul. Pare că ar trebui să înceapă cu „A fost odată ca nici-odată...“. Sunt stranii și încifrate, iar sensurile lor sunt codificate. La fel ca în basme, temele acestor mici povești sunt perene: Dumnezeu, bani, iubire, putere, răsturnarea sorții, moarte. Delirurile sunt terenul de joacă al imaginației, iar cei care le trăiesc par să treacă prin oglindă în universuri alternative, exact așa cum călătorește și Alice a lui Lewis Carroll în Țara Minunilor. Dar, dacă ne aplecăm mai atent asupra relatărilor despre deliruri din trecut, avem intuiția că în spatele faptelor concrete se află ceva mai profund. Delirul devine mai banal și mai pragmatic – începe să arate ca o manifestare a unui mijloc de supraviețuire. Delirurile pot da impresia unei evadări în fantezie, dar, într-un sens fundamental, sunt tocmai opusul. Nu sunt refugii imaginare din calea realității, ci o strategie de a-i face față. Spre deosebire de basme, delirurile sunt pentru adulți.

Introducere

În termeni largi, delirul este definit ca o idee falsă, fixă, neîmpărtășită de alte persoane, care este păstrată cu obstinație în ciuda dovezilor evidente care o contrazic.

Care este originea delirurilor și ce semnificație au acestea? În fond, pentru a crea o realitate alternativă, e nevoie de multă muncă de imaginație, urmată de eforturi eroice ca să consolidezi realitatea respectivă, ca să reziste asalturilor lumii, care *nu* împărtășește aceeași convingere, ba chiar s-ar putea să rădă la ideea că cineva ar avea picioarele sau posteriorul de sticlă. E o întrebare interesantă.

Nu este o situație statică; ne-am schimbat perspectiva asupra delirurilor de-a lungul secolelor. În lumea clasică, se credea că erau cauzate de un dezechilibru al umorilor. Mai târziu, de posesiunea demonică, iar apoi de boli fiziologice ale creierului.

O însușire mai constantă este că suferinzii se agață de nălucirile lor de parcă le-ar depinde viața de ele. Ce anume le oferă delirurile încât să merite efortul? Ce fel de ajutor sau de protecție?

Tulburările delirante abia încep să se contureze ca domeniu de studiu de sine stătător. Relatările despre ele, înregistrate de-a lungul secolelor, reprezintă porțițe spre acest aspect al existenței umane, deseori ignorat de istorie. De obicei, au fost prezentate drept bizarerii sau produse stranii ale minții umane, dar mai sunt multe de aflat despre oamenii afectați de ele, dacă le privim povestea într-un context și le urmărim cu atenție parcursul cotidian,

dacă îi urmărim bătând străzile cunoscute lor, intrând și ieșind din umbrele acestora, surprinzând crâmpie din viața lor reală, marcată de lupta și de forța imaginației. Putem să întrezărim frânturi din drumul pe care l-au parcurs sau să aflăm cum își câștiga fiecare existența? Cum își gestionau poveștile de dragoste și căsniciile, nașterea și moartea copiilor, bolile, războaiele sau frământările politice ori religioase? Cum credeau că va arăta viitorul? Oare asta le va face delirurile mai ușor de înțeles?

Dacă privim în urmă, la secole și secole de experiențe, distingem un numitor comun: delirurile evoluează într-o direcție comună. Unele par să funcționeze în același fel. Apar idei care se organizează în jurul unui anumit sens. O temă frecvent întâlnită este cea a vieților distruse de catastrofe. În acest caz, delirurile îi ajută pe oameni să asimileze faptul că s-a produs o cădere dramatică și să se împace cu existența nefericită care îi urmează inevitabil. Pentru fiecare dintre indivizi, în delirul lui, miza este enormă:

O casnică din Parisul anilor 1920 crede că soțul și copiii i-au fost înlocuiți cu niște dubluri. Îmbrăcată în cele mai bune haine ale ei, o englezoaică susține că a fost schimbată la naștere cu un alt bebeluș și este, de fapt, moștenitoarea de drept a regelui George III. Merge la Palatul Sfântului James să-i ceară monarhului socoteală, înarmată cu o petiție și cu un cuțit de masă. Un bărbat se declară Napoleon și latră ordine către supușii lui – nenumărate vieți depind de executarea lor. Doamna X. explică, absolut calmă, că nu va lua cina deoarece este, în mod regretabil, moartă. Oamenii aceștia nu s-au întâlnit niciodată și sunt despărțiți de sute de ani, dar poveștile lor comunică între ele, revelând o anumită solidaritate între protagoniști. Toți au trecut la un moment dat printr-o răsturnare a sorții.

În alte cazuri, delirurile pot fi un mod de a accepta inacceptabilul. Francesco Spiera și James Tilly Matthews sunt oameni din epoci foarte diferite. Spira a fost avocat și a trăit în vremea Contrareforme. Matthews a fost un diplomat suspectat că era agent dublu britanic în Franța revoluționară, în epoca Terorii Iacobine.

Amândoi sunt chinuiți de sentimente ireconciliabile și de presiunile la care sunt supuși. În delirul lui Spiera, Dumnezeu este cel care rezolvă definitiv lucrurile: Spiera este condamnat la suferință eternă. Matthews lămurește confuzia din jurul persoanei sale, identificând o conspirație politică: membrii guvernului britanic sunt mână în mână cu revoluționarii francezi. Există agenți ai binelui și agenți ai răului, iar tulburarea delirantă a lui Matthews îl plasează pe el însuși, fără echivoc, de partea dreptății.

Mai este și regele nostru de sticlă cu posteriorul lui fragil. Haoticul Carol VI reacționează atât de intens la o tehnologie nouă, încât se contopește cu ea. Delirurile care au ca obiect trupul uman sunt adesea metafore splendide, pline de sens și de poezie, chiar și atunci când sunt rezultatul unor traume crunte, ca în cazul ceasornicarului care a supraviețuit iureșului de decapitări al Terorii Iacobine, dar tot crede că „și-a pierdut capul“ sub tăișul ghilotinei, o altă tehnologie de ultimă generație.

Și cum rămâne cu cei care vor să cunoască tâlcul delirurilor, care ajung să fie obsedați de găsirea unui leac? Cine sunt? Personajele de tipul doctorilor-pionieri, pe care le întâlnim în călătoria noastră, sunt la fel de fascinante și de descumpănitoare precum pacienții lor. De exemplu, un nume care devenea cunoscut în jurnalele medicale pariziene la începutul anilor 1920 era al lui Gaëtan Gatian de Clérambault. El a descris o anumită formă de tulburare delirantă numită erotomanie, în care subiectul presupune că cineva de rang înalt este îndrăgostit de el (o convingere falsă). În timp ce teoriile lui circulau în rândurile celor mai distinși doctori ai Parisului, Clérambault avea un fetiș ascuns pentru mătase și pentru alte materiale senzuale, pe care îl ascundea de toți ceilalți, mai puțin de manechinele de croitor din apartamentul lui. Și-a luat viața în fața oglinzii cu pistolul cu care luptase în Primul Război Mondial, regizând scenariul disperat al sinuciderii de parcă ar fi fost finalul unui film. Pionierii noii perspective asupra delirurilor din secolele al XIX-lea și al XX-lea erau, deseori, traumatizați de experiența directă a războiului. Medicul și pacientul delirant poartă discuții terapeutice pe o perioadă de câteva luni,